

38-F-234

J. Křížek

PROF. DR. DOBROSLAV KREJČÍ:

O ÚVĚRU

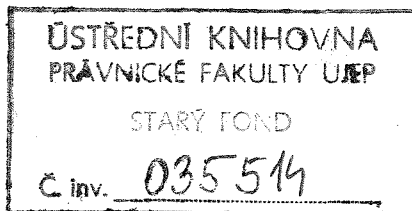
VŮBEC A ZEMĚDĚLSKÉM ZVLÁŠTĚ.

(Ukázka z chystaného II. svazku „Učebnice zemědělské politiky“.)

Zvláštní otisk z Vědecké ročenky
právnícké fakulty Masarykovy university v Brně,
ročník IX. (1930).

V Brně 1930.

Nákladem vlastním. — Tiskem Polygrafie v Brně.

I. Základní pojmy. O úvěru vůbec.

Úvěrem v širokém hospodářském slova smyslu jest každý převod nějakého statku do hospodářského stavu jiného subjektu proti jeho slibu a v očekávání, že po nějaké době bude statek ten sám nebo jeho ekvivalent vrácen do hospodářského stavu subjektu úvěr poskytujícího.

Podstatou úvěru tedy jest:

1. Převod nějakého statku z hospodářského stavu jednoho subjektu (věřitele) do hospodářského stavu subjektu jiného (dlužníka). Může to být statek ovšem jen zevní, protože vnitřní statky se do hospodářského stavu nepočítají a také se nedají převádět; a může to být přirozeně jen statek hospodářský, protože volné statky nejen je těžko převádět, ale také asi nikdo nebude ochoten přijímat úvěrem, když si jich může libovolné množství přisvojit přímo sám. Ale jinak může to být statek jakýkoliv, ať h m o t n ý (pozemek, dům, kabát, stroj, peníze, cenný papír atd.) nebo n e h m o t n ý (nějaké právo, na př. pachtovní, užívací, třeba jen nějaký vztah, na př. stará firma). Převod jeho pak nemusí být převodem vlastnického práva k tomu statku; jak vyplývá z našeho pojmu „hospodářský stav“, nemusí statek ten být ve vlastnictví věřitele, tedy v plné jeho dispozici právní, stačí dispozice jen částečná (na př. pachtýřova) a jen faktická (na př. držba zlodějova); a rovněž není třeba, aby se statek předal do vlastnictví dlužníkovy, i zde stačí dispozice pouze částečná (na př. pachtýřova, nájemcova, podpachtýřova, uživatelova) a třeba jen faktická.

2. Slib dlužníka, vrátiti buď statek ten sám nebo jeho ekvivalent. Tímto může být buď stejné množství zastupitelných věcí téhož druhu (obilí, brambor, kravského

mléka, čisté mědi, uhlí, peněz, jistých cenných papírů atd.) nebo peněžní hodnota uvěřeného statku sama. Slib onen může být výslovný nebo třeba jen mlčky daný (t. zv. konkludentními činy, t. j. něčím, z čeho se dá nepřímou, ale bezpečně souditi na vůli odpovídající takovému slibu); na příklad v naší době stačí, když někdo přijme takový statek jako „zápůjčku“ nebo „na úvěr“, protože je nyní každému známo, že zápůjčku neb vůbec věci na úvěr dané nutno jednou vrátiti nebo zaplatiti, naše právní řády to také dlužníkovi ukládají a neznalost práv neomlouvá. Nezáleží pro podstatu úvěru ani na tom, zda slib onen byl dán ve formě, jakou platné právo předpisuje v některých případech pro jeho právní závaznost (na př. ve formě indosamentu při převodu směnky na úvěr nebo ve formě notářského aktu při jistých převodech mezi manžely). Pro vznik hospodářského úvěru stačí i zcela neformální, mlčky daný slib zmíněného obsahu.

3. O čekávání čili důvěra věřitele, že slib ten bude splněn. Bez té důvěry nevzniká úvěr, nýbrž darování. Důvěra ovšem neznamená jistotu. Věřitel může mít větší nebo menší pochybnosti v tom směru, může si býti vědom většího nebo menšího rizika svého jednání; ale má-li to být jednání úvěrní, musí na konec v něm zvítěziti aspoň slabá důvěra ve vrácení, resp. zaplacení poskytnutého.

Důvěra ta se zakládá zpravidla na trojí úvaze věřitelově:

a) zda dlužník bude chtít uvěřené statky vrátiti, resp. zaplatiti,

b) zda bude moci tak učiniti a

c) zda to bude musit, i kdyby nechtěl.

Při první z těchto úvah rozhodnou znalosti věřitelovy (ať osobní, ať získané z informací od jiných) o osobních vlastnostech dlužnickových, při druhé vedle toho též jeho znalosti o majetkových poměrech dlužníka a po případě i jiných osob (ručitelů, otců a pod.), při úvaze třetí pak rozhodne právní řád státu, v němž se úvěrní jednání odehrává, po případě věřitelovy představy — ať správné či nesprávné — o příslušných předpisech toho právního řádu. Neboť

ad a) má-li věřitel opravdu „věřiti“ (odtud jeho název), že dlužník bude chtít dostát svému závazku, musí věřiti v jisté jeho osobní kvality, v jeho poctivost, dbalost cti, úctu před zákonem a pod. Nevěřili-li s dostatek v takovéto vlastnosti jeho charakteru, neposkytne mu úvěru, leda by

ad b) a c) věřil dosti silně, že dlužník bude uvěřené vrátit nebo zaplatit moci a také musit, i kdyby nechtěl. Tato víra bude se opírat o bezpečnou vědomost, že dlužníkuv hospodářský stav je více než dostatečný k tomu, aby mohl vrátiti, resp. zaplatiti uvěřené, že tedy dlužník má ve své faktické a raději i právní dispozici dostatečné k tomu množství vhodných statků, a že právo skýtá věřiteli dosti prostředků, aby dlužníka k tomu donutil, kdyby tak nechtěl dobrovolně. Prostředky ty záleží jednak v opatřeních, bránících, aby dlužník v mezičase nezměnil svůj hospodářský stav na úkor věřitele (právo zástavní, odpůrčí, konkursní), jednak v možnosti, pomocí soudů a exekuce vynutiti přímo ono vrácení nebo zaplacení.

Důvěra v možnost splnění slibu dlužníkovu nemusí se arci opírat vždy jen o rozsah nynějšího hospodářského stavu dlužníkovu; věřili-li s dostatek v osobní vlastnosti a hospodářskou zdatnost jeho, může být věřitel i u dlužníka nyní zcela nemajetného přesvědčen, že v čas plnění tohoto slibu bude tu plná ta možnost. Kromě toho může se ta důvěra opírat o hospodářský stav neb i jen osobní vlastnosti též jiných osob, které za závazky dlužníkovy výslovně se zaručily, nebo o kterých věřitel třeba jen předpokládá, že v čas nouze dlužníkovi pomohou.

4. Konečně patří k podstatě úvěru jistý interval času o v ý mezi převodem statku do hospodářského stavu dlužníkovu a jeho vrácením (in natura neb v ekvivalentu). Bez takového intervalu není úvěru, ale může to být interval jakýkoliv: rok, několik let, doživotí — nebo jen měsíc, den, hodina, po případě doba ještě kratší. Doba ta nemusí být při vzniku úvěru výslovně smluvěna; při některých jednáních je mlčky dána obyčejem, po případě i předpisem právním. Není-li vůbec jinak určena předem, je ponecháno dodatečně její určení věřiteli: dlužník je povinen vrátiti uvěřené na jeho požádání buď ihned nebo po jisté lhůtě (výpovědní).

To jsou čtyři podstatné kusy úvěru.

Zato nepatří k podstatě úvěrních jednání ani jejich dobrovolnost (srov. na př. nucené zápůjčky státu; ale také je možno, aby si soukromý dlužník nějakou účinnou hrozbou vynutil zápůjčku a pod.), ani úplatnost těch jednání, t. j. brání odměny věřitelem za poskytnutí úvěru (úrok, nájemné, pachtovné). Tato jest sice při některých úvěrních jednáních (na příklad zápůjčkách, nájmu, pachtu) obvyklá, ba pravidlem, ale

ne nutná; při jiných je naopak jen výjimkou (na př. při drobných koupích na úvěr).

V právních státech, v nichž nyní žijeme, uskutečňuje se úvěr zpravidla prostřednictvím jednání právních, t. j. jednání, jejichž účinky a někdy i formu předpisují právní řády svými zákony a nařízeními. Jednání ta jsou buď absolutně úvěrní, t. j. taková, kde úvěr patří k jejich podstatě, takže jsou úvěrní vždy, nebo jen relativně úvěrní, t. j. jednání, jež jen v jistých vztazích mohou se státi úvěrními, jsou tedy někdy úvěrní, jindy neúvěrní. Absolutně úvěrním jednáním je na př. zápůjčka: ať peněz nebo jiných statků zastupitelných (obilí, sena, mléka a j.), nebo půjčka (věci nezastupitelných, na př. secího stroje, určité knihy s podpisem autora a pod.), nebo pacht (pozemku), nebo nájem (bytu, stroje a pod.). Jen relativně úvěrním jednáním jsou na př. koupě a prodej nebo směna: úvěrní je koupě jen tenkrát, když se děje „na dluh“ nebo „na úvěr“, kdežto „za hotové“ je neúvěrní.

II. Druhy úvěru.

Úvěr možno dělit na jednotlivé druhy podle různých hledisek:

1. Podle věřitele rozeznává se úvěr veřejný, kde věřitelem je stát, země, obec neb jiná veřejnoprávní korporace, úvěr bankovní, byl-li poskytnut oněmi zvláštními závody, jež se po živnostensku zabývají zprostředkováním úvěru a platů a slují bankami, a úvěr soukromý, jež poskytují jiní soukromníci, ať jednotlivci, ať jakákoliv jiná soukromoprávní sdružení.

2. Také podle dlužníka možno rozeznávat úvěr veřejný a soukromý; lépe a častěji mluvíme tu o veřejném nebo soukromém dluhu.

3. Podle předmětu rozlišujeme úvěr peněžní od úvěru věcného, kde statkem uvěřeným jsou jakékoliv jiné statky kromě peněz, tedy buď různé věci movité, a to ať zastupitelné jako obilí, seno a pod., ať nezastupitelné jako určitý stroj, jistý kožich, kus nábytku a pod., nebo statky nemovité — pole, louka, dům nebo jeho část (byt) —, nebo třeba i statky nehmotné: na úvěr možno postoupiti jinému na nějakou dobu jistá práva, na př. služebnost cesty, právo užívací a pod., nebo i t. zv. statky vztahové, na př. svou renomovanou firmu.

4. Podle doby jeho trvání rozeznává se úvěr krátkodobý a dlouhodobý. Mez není sice všeobecně určena, ale zpravidla počítá se za krátkodobý ten úvěr, který byl původně poskytnut na dobu nejvýš jednoletou (obyčejně ještě kratší), třebaže se pak obnovováním prodlužuje, po případě i po celou řadu let. Dlouhodobým je pak úvěr, který hned od počátku byl uzavřen na dobu aspoň několika let, nejčastěji tak, že je splatný teprv na výpověď, která až po určité delší době smí býti dána, anebo že se splácí postupně v malých ročních částech, t. zv. anuitách.

5. Podle způsobu splatnosti dluhu rozlišujeme vůbec

a) úvěr splatný celý ihned na požádání věřitele nebo podle přání dlužníka (na př. při půjčce stroje),

b) úvěr splatný v celku teprve po výpovědi, na určitou dobu dané, kterou může dáti buď jen věřitel nebo jen dlužník, nebo kterýkoliv z obou, a to buď kdykoliv, buď až po jisté době, po případě jen v jistých termínech předem stanovených (1. ledna, 1. dubna atd.),

c) úvěr splatný v celku v době již předem určené, ať podle kalendáře (dne 15. ledna 1935, za tři měsíce ode dneška nebo pod.), nebo jinak (po žních, v den svatby osoby X a pod.),

d) úvěr splatný v několika málo větších částech velkých částech hned při vzniku stanovených (čtrnáctidenních, měsíčních, čtvrtletních a pod.),

e) úvěr splatný uměřováním čili amortisací, t. j. pravidelnými, poměrně malými částkami v určitých lhůtách k placení dospívajícími (nejčastěji celoročními nebo půlletními), určenými buď stále stejnou sumou nebo stále stejným procentem ze zbytku dluhu,

f) úvěr splatný slosováním — jest jen odrůdou obou druhů posléz zmíněných, obvyklou tam, kde původní věřitel rozdělí svoji velkou peněžní pohledávku na velký počet menších, okrouhlých částek, po právu spjatých s existencí zvláštních dluhopisů, zvaných „cennými papíry“ (zástavními listy, dílčími dluhopisy, losy), jež pak rozprodá jiným a splácí postupně slosováním z částek, původním dlužníkem splacených. Slosování záleží, jak známo, v tom, že se pomocí zvláštního zařízení („tahu“) ponechá náhodě, aby určila čísla oněch dluhopisů, které v tu kterou lhůtu mají býti splaceny.

6. Podle jeho určení čili **účelu** lišíme především:

a) Úvěr spotřební a úvěr výrobní, jež lépe zveme produktivním nebo výdělečným, protože může sloužiti nejen výrobě statků, ale i jiné činnosti produktivně hospodářské, výdělečné, jako na př. obchodu, dopravě, pojišťovatelství. Zato ke spotřebnímu úvěru se počítá také úvěr, jehož účelem je výchova, třeba i hospodářsky odborná výchova, jímž se tedy nepřímo také zvyšuje hospodářská produktivnost dlužníka neb jeho děti; proto není dobře zvatí spotřební úvěr neproduktivním.

b) Spotřební úvěr naopak záhodno rozlišovati dále na spotřební úvěr existenční, jehož účelem jest opatřiti dlužníkovi a jeho rodině v čas nouze nejnnutnější potřeby k zachování života a zdraví, pak úvěr výchovný, jímž se má umožniti všeobecná nebo speciální, odborná, třeba hospodářská výchova dlužníka sama neb jeho rodiny, a úvěr luxusní, jež na se bere dlužník jen proto, aby mohl ukojiti jisté potřeby nikoliv nezbytné. Ač toto rozlišování není dosud obvyklé, doporučuje se proto, že každý z těchto tří druhů má docela jiné účinky hospodářské, takže nelze všechen spotřební úvěr hospodářsky posuzovati a hodnotiti stejně.

c) Úvěr produktivní dělí se dále na zařizovací a provozovací. Zařizovací slouží k opatření takových statků (ať přímo jakožto úvěr věcný, nebo nepřímo prostřednictvím zapůjčených peněz jakožto úvěr peněžní) jichž je trvale potřebí k provozování určitého hospodářství, ať výrobního, ať obchodního, dopravního atd. a které při tom nezanikají, nejvýš se jen po delší době opotřebují; tedy k opatření potřebných pozemků, budov, strojů, nástrojů, nábytku a pod. Proto je zařizovací úvěr svou povahou úvěr dlouhodobý: slouží celé řadě hospodářských period, i je tedy správně, když se splácení jeho rozdělí na ty periody všechny. Naproti tomu úvěr provozo- v a c í, jenž opatřuje ostatní prostředky nutné k úspěšné hospodářské činnosti — suroviny, látky pomocné, mzdy atd. —, je podle své podstaty úvěrem krátkodobým: slouží potřebám zpravidla jen jedné hospodářské periody (nebo nejvýš jen několika málo souvislých period) a proto má i může z výsledků jejích brzo býti splacen.

7. Podle toho, **jakým kruhům slouží**, bývá rozlišován úvěr zemědělský, živnostenský, po případě zvlášť řemeslnický a průmyslový, obchodnický, hornický a p., pak úřed-

nický, event. zvlášť učitelský, nepovažujeme-li učitele a profesory za zvláštní druh úředníků, dále úvěr stavební, sloužící stavebníkům z kruhů jinak třeba docela různých. Také každý z těchto druhů má své zvláštnosti.

8. Podle toho, **oč opírá věřitel svou důvěru** ve vrácení uvěřených statků, rozeznává se úvěr zajištěný čili krv t ý, a nezajištěný čili nekrytý. Zajištění může záležeti buď v nějakých statech, daných věřiteli podle platných práv do zástavy, anebo v rukojemství jiných osob, které se za splnění závazku dlužníkovou osobně zaručí. Nesplní-li dlužník svůj závazek včas, může věřitel v prvém případě užíváním a po případě i prodejem zástavy získati ekvivalent toho závazku, v případě druhém žádati ekvivalent ten na rukojmích. Zástava může být buď ruční, když zástavou je věc movitá, věřiteli přímo nebo nepřímo (na př. prostřednictvím varrantu) odevzdaná, nebo hypotéka, je-li to pozemek nebo dům a zástavní právo na ně se vyznačí v pozemkových knihách; pak se mluví o úvěru hypotekárním.

Úvěr zajištěný zástavou zov e s e úv ě r e m v ě c n ý m (ovšem v jiném slova smyslu než jak se toho výrazu užívá svrchu sub 3.), úvěr nezajištěný úvěrem osobním, ježto se tu důvěra věřitelova opírá jen o osobní vlastnosti dlužníkovy. Úvěr zajištěný rukojmím může míti povahu úvěru buď osobního nebo věcného podle toho, zda věřitel spoléhá na hospodářský stav či jen na osobní vlastnosti rukojmí.

9. Podle **formy**, v jaké se úvěrní jednání uzavírá, rozlišuje se

a) úvěr ústní a písemný, přesněji: ústně a písemně uzavřený;

b) písemně uzavřený může mít ovšem různou právní formu: úvěr na dluhopis, po případě na písemnou smlouvu (při nájmu a pachtu), na směnku čili úvěr směněčný, na běžný účet čili kontokorentní úvěr (když dluh komitenta u banky neb jiného věřitele převyšuje jeho vklad i ostatní příjmy jeho běžného účtu u nich).

10. Podle toho, zda si věřitel vymínjuje za poskytnutí úvěru nějakou odměnu čili nic, rozeznáváme úvěr úplatný a bezúplatný. Úplata nazývá se při nájmu a pachtu nájemné a pachtovné, při všech ostatních úvěrních jednáních úrok (v němčině vždy Zins, event. s. dodatkem blíží ji určujícím: Miet-

zins, Pachtzins, Kapitalszins). Výška úplaty se určuje jednak podle hodnoty uvěřeného statku, jednak podle doby trvání úvěru. Nejčastější je úrok peněžní, při zápůjčkách i při prodeji na dluh a p.; určuje se jistým procentem z uvěřené hodnoty za určitou dobu, nejčastěji roční. Platí se při úvěrech dlouhodobých nejčastěji v jistých lhůtách — půlletně, čtvrtletně, celoročně — pozadu, někdy též předem; při úvěru krátkodobém se někdy sráží předem z uvěřené sumy, obvykle však platí se najednou při splacení dluhu sama.

11. Podle toho, je-li věřitel v **témže státě** jako dlužník či ve státě jiném, rozeznává se úvěr **domácí čili tuzemský** od **zahraničního**.

12. Podle toho, zda jest úvěr hned předem **vymezen** určitou výší čili nic, lišíme úvěr **obmezený** (limitovaný) a **neobmezený**. Obmezený může být určen buď jistou sumou peněz neb určitým násobkem peněžního vkladu neb jiného deposita, u věřitele uloženého, po případě jistým procentem odhadnuté hodnoty určitého neb i veškerého jeho jmění nebo násobkem hodnoty jisté části jeho (domu, dolu, pozemku a p.).

III. Hospodářský význam úvěru vůbec.

Hospodářský význam úvěru je dán prospěchem, jenž prostřednictvím úvěru vzhází jednak hospodářstvím jednotlivým, jednak národnímu hospodářství jako celku, eventuálně škodami, jež z něho těm hospodářstvím hrozí. Obojí může býti při různých druzích úvěru velmi různé.

Povšechně možno říci, že **národnímu hospodářství prospívá úvěr tím, že**

1. **umožňuje úspěšnou činnost hospodářskou lidem sice podnikavým a hospodářsky schopným, ale nemajícím žádného neb aspoň ne dostatečného vlastního kapitálu, pro činnost tu nutného; rovněž tak sdružením s týmiž vlastnostmi a poměry:** Mnohá kampelička, třebaže vedená lidmi velmi schopnými a mající za členy třeba samé dobré hospodáře, ale málo majetné, nemohla by jim umožniti úvěrem rozvinutí intensivního, úspěšnějšího hospodaření, kdyby si nemohla sama úvěrem opatřiti nutné k tomu prostředky.

S druhé strany pozorováno, vyplývá z toho další národohospodářská prospěšnost úvěru: že

2. **umožňuje i lidem nepodnikavým nebo hospodářsky neschopným (třebas i nemluvnatům — sirotkům) zužitkovati způsobem nejen pro ně samy, ale i pro celek prospěšným kapitály zděděné neb uspořené. Z toho plyne dále, že úvěr**

3. **podporuje tvoření kapitálu, nabádá k tomu a ke spori-
vosti;**

4. **umožňuje skládání i nepatrných, o sobě hospodářsky bezvýznamných kapitálek různých hospodářských subjektů v kapitály dostačující k úspěšnému hospodářskému podnikání aspoň jednoho subjektu, ať některého z nich samých nebo i jiného k tomu schopnějšího;**

5. **umožňuje i vznik podniků největších a nejriskantnějších, na něž by žádný jednotlivec sám svým vlastním kapitálem nestačil nebo do něhož by se žádný jednotlivec neodvážil vložit všechn svůj kapitál (prokopání průplavu suezského a panamského atd.);**

6. **zachraňuje jednotlivce, rodiny, různá sdružení i státy před hospodářským zhroutilím v případě přechodné krise, náhlé nehody, mimořádných potřeb;**

7. **mobilisuje půdu i při zachování zásady individuálního vlastnictví, to znamená: umožňuje oddělení majetku od vlastnictví tím, že vlastník půdy i jejího příslušenství (stavení a j.) může částí majetku v tom uloženého disponovati (zadlužením a jiným použitím statků tím získaných), aniž pozbyl vlastnictví sebe menší fyzické části té půdy.**

Naproti tomu se úvěru **vytýká, že**

a) **umožňuje bezpracné důchody čili žít bez práce z výtěžku práce cizí (jednak předků, po nichž se kapitál úvěrem využívaný zdědil, jednak práce dlužníkovy), což nejen je sociálně nespravedlivé a mravně nezdravé, ale také národohospodářsky nevýhodné, neboť svádí i mnohé hospodářsky schopné subjekty k nečinnosti, připravuje národní hospodářství o jejich práci a její výsledky.**

Jak zřejmo, netýká se tato výtku veškerého úvěru, nýbrž jen úvěru úplatného, tedy vlastně jen brání úroku (v širším slova smyslu, včetně nájemného a pachtovného). Oprávněnost úroku, resp. převaha výhod z něho národnímu hospodářství plynoucích nad touto jeho nevýhodou jest odůvodňována celou řadou známých „úrokových teorií“ (jimiž se zde blíže zabýváme vedle by příliš daleko). Že pak výsledky prací dlužníkových ve valné vět-

šině případů jsou pro národní hospodářství cennější než možné výsledky vlastních prací věřitelů, kdyby úvěru nebylo, vyplývá již z toho, že by většina práce schopných věřitelů nepůjčovala svého kapitálu, kdyby měla schopnost a možnost vytěžiti z něho sama více než slíbený úrok, dlužník však z něho zpravidla značně více vytěžiti musí.

Dále se úvěru vytýká, že

b) svádí k podnikům příliš odvázným, nemajícím přirozených podmínek zdaru, a tím vede často ke krisím, ke ztrátám národního kapitálu, k hospodářské zkáze i takových subjektů, kteří by bez úvěru, jen svým vlastním kapitálem mohli úspěšně, třeba že skromněji prospívati sami i svému národnímu hospodářství.

Také tato výtka neplatí všemu úvěru jako takovému, nýbrž jen případům výjimečným, vlastně jen zneužití úvěru v nich; zneužití se však dá všeho, i věci nejprospěšnější, a nelze pro možnost zneužití zamítat každou instituci, které se zneužití dá. Nadto je nesporná škodlivost takovýchto výjimečných případů rovněž nesporně daleko vyvážena zmíněnými prospěchy, jež národnímu hospodářství přináší úvěr v daleko četnějších případech ostatních.

c) Další výtka: že možnost úvěru svádí mnohé subjekty, a to nejen jednotlivce, ale i různá sdružení, zejména i veřejnoprávní, k lehkomyšlnosti a špatnému hospodaření: jednotlivce k žití nad poměry, k dočasnému luxu, jenž zpravidla pak končí úpadkem, — různé spolky, družstva, dobročinné korporace a p. k výdajům neúměrným s příjmy a tím často opět k úpadkům, ke ztrátám jmění pro jich účely těžce získaného, ke zmaru jejich snah —, obce pak a jiné veřejnoprávní korporace taktéž k výdajům nad jejich finanční sílu a ke krytí i běžných výdajů úvěrem, což je pak finančně-politicky nesprávné, tak i národohospodářsky nezdravé.

Také tato výtka netýká se všeho úvěru, nýbrž jen možnosti zneužití jisté jeho části, hlavně úvěru spotřebního a veřejného; nabádá sic ke zvýšené opatrnosti při uzavírání jich, ale nemůže odůvodniti povšechnou zavržitelnost ani jich, natož úvěru vůbec.

Jiných výtek úvěru vůbec vážně činiti nelze. Viděti tedy, že jeho nevýhody, vesměs jen ze zneužití jistých jeho forem hrozcí, jsou daleko převáženy výhodami. Proto se novodobé národní hospodářství bez úvěru obejíti nemůže, a to nejen za platnosti nynějších právních ráďů, v podstatě individualistických. Soudobé sovětské Rusko je důkazem, že ani stát komunistický se — aspoň

na dlouhou dobu přechodní — nedá národohospodářsky udržet bez vydatné pomoci úvěru. Stát socialistický pak, uznávající principiálně soukromé vlastnictví aspoň k části statků (pokud nejsou výrobními prostředky), jistě by se záhy musil vrátiti k úvěru a neobešel trvale bez něho. Neboť, když by se výtěžek společného hospodaření rozdělával podle zásluhy, museli by záhy jednotlivci zvláště zdatní nashromážditi si zásobu statků nespotřebovaných (vždyť podíl jich, „podle zásluhy“ vyměřený, musil by být značně větší než podíl osob jen nepatrně zdatných nebo vůbec hospodářsky neschopných, ale i podíl těchto musil by stačiti ke krytí všech obvyklých potřeb, měl-li by se řád ten udržeti). Ježto pak u valné většiny statků není principiálního rozlišení na statky pouze spotřební a statky jen výrobní, bylo by záhy možno nespotřebované úspory všech zdatnějších pracovníků zužitkovati jen prostředkem úvěru, buď půjčováním jich pracovníkům slabším ke krytí potřeb mimořádných a zbytnějších, tedy jako úvěru spotřebního, nebo — mnohem častěji — půjčováním jich jako statků výrobních vyrabitelským celkům (podle různých typů socialismu: státu, výrobním družstvům, syndikátům), jež by jistě záhy potřebovaly tohoto přírůstku výrobních prostředků, aby zvýšené výnosy umožňovaly zmíněné dostatečné podíly i nejslabších pracovníků, bez nichž by se systém neudržel.

Není tedy vyhlídka, že by se národní hospodářství kdy v budoucnosti obešlo bez úvěru, leda by všeobecně zavládl a se udržel úplný, čistý komunismus. Nevěříme-li v to, musíme s úvěrem počítati již provždy.

IV. Druhy úvěru zemědělského, jejich náležitosti a hospodářské ocenění.

K čemu a jakých druhů úvěru potřebují zvláště zemědělci, a kdy nebo pokud jest jednotlivý z těch druhů též národohospodářsky a kdy jen soukromohospodářsky oprávněn neb i prospěšný?

Přirozeně nejde tu o úvěr ryze **spotřební, existenční**; toho potřebují zemědělci — tak jako kdokoliv jiný — národohospodářsky zdravě jen v případech mimořádné a dočasné tísně. Zachráni-li je před úpadkem a není-li takový, aby nemohl býti v přiměřené lhůtě z normálních výtěžků hospodářství splacen, dlužno jej i u zemědělců v takových mimořádných případech

vitati. Všude jinde je s hlediska celku zjevem velmi politování hodným. Ovšem nutno tu však podržeti na mysli, že ne každá výpůjčka, již zemědělec použije ke krytí stravy, oděvu a jiných existenčních potřeb svých a své rodiny, jest proto již úvěrem spotřebním: Výživa a zaopatření hospodáře a jeho rodiny v hospodářství činné (po případě nemající jiného zaměstnání) patří k provozovacím výdajům hospodářství, a je-li opatřena zatím na úvěr, jenž teprv po sklizni se splatí, jest úvěr talkový nesporně produktivním úvěrem provozovacím. Jen když se takový úvěr z výtěžků běžného hospodářského roku nesplatí, má pak také povahu úvěru čistě spotřebního, o nějž nám tu nejde.

Ještě méně jde nám tu o úvěr **luxusní**, jenž je národohospodářsky téměř vždy nezdravý; smířiti se s ním možno národním hospodářství jen tehdy, když jde o pomoc v dočasné illikviditě hospodářství vysoce výnosného, kde příslušný luxus je hospodářsky naprosto neškodný a opatření jeho dává řadě jiných členů národního hospodářství možnost výdělků, brání nezaměstnanosti a povznáší blahobyt celku; tedy na př. když majitel výnosného velkostatku si koupí na úvěr luxusní automobil domácí výroby.

Úvěru **výchovného** (ve smyslu svrchu dotčeném) potřebují zemědělci — opět podobně jako jiní — v dvojnásobném případě: Jednak pro sebe samy, když touží nebo pro nedostatečný výnos dosavadního svého hospodaření potřebují vyššího nebo vůbec jiného než dosavadního vzdělání, ať školního, ať praktického, a nemohou výlohy s ním spojené uhraditi ze svých normálních důchodů. — jednak pro své děti, za podobných podmínek. V obou případech je takový úvěr národohospodářsky zdravý jen tenkrát, když se ony výlohy opravdu nedají uhraditi jinak, zejména úsporami v jiných potřebách nikoliv nezbytných nebo zvýšením těch normálních důchodů, a když se pomocí získaného nového vzdělání opravdu zvýší produktivnost rodiny tak, že se v přiměřené době umoří celý dluh i s úroky.

Oč však hlavně jde, mluvíme-li o úvěru zemědělském, jest přirozeně úvěr **výrobní**.

Jako každý činný hospodář, může i zemědělec potřebovati jednak úvěru **zařizovacího**, jednak **provozovacího**.

zařizovacího potřebuje buď hned na počátku, při vzniku svého zemědělského hospodářství, na opatření dostatečné půdy, staveb a živého i mrtvého inventáře, — anebo později na roz-

šíření všeho toho, příkyp pozemků, rozšíření nebo zdokonalení staveb neb inventáře.

Počáteční zařizovací úvěr bývá zván úvěrem **držebnostním**, když se týká celé zemědělské usedlosti nebo jen nemovitostí, pozemků samých nebo se stavbami. Vzniká nejčastěji tím, že nabyvatel usedlosti zůstane dlužen část její ceny, buď svému předchůdci (po případě peněžnímu ústavu, který mu tu část zapůjčil, žádal-li předchůdce zaplacení kupní ceny celé, nebo který ji zapůjčil již třeba několikátému předchůdci, když nový nabyvatel usedlosti převzal vždy tu zápůjčku na srážku kupní ceny), — anebo spoludědicům, když jejich podíly se nevyplatí hotově, nýbrž zůstanou váznout na statku.

Tento držebnostní úvěr je soukromohospodářsky výhodný jen tehdy, když je dlouhodobý, umořitelný, a když svou velikostí, resp. výškou úroků i s umořovací kvotou (tedy výškou celé anuity) nezatěžuje hospodáře do té míry, že by mu z normálního, průměrného výnosu hospodářství po srážce všech provozních výdajů, úroků ze všech dluhů (zařizovacích i provozovacích) i z vlastního kapitálu do hospodářství vloženého a po srážce přiměřené odměny též za vlastní práci nezbyl žádný podnikatelský zisk. Tím hůř ovšem, musí-li hospodář na ty anuity obětovati část odměny za vlastní práci, po případě celou tu odměnu a snad i úrok z vlastního kapitálu. V takových případech mluvíme o předlužení úvěrem držebnostním.

Bohužel bývá to zjev dosti častý. Vzniká hlavně tehdy, když buď se pouští do zemědělského podnikání na větším vlastním (ne pachtovaném) statku někdo, kdo nemá žádného vlastního kapitálu nebo má ho na to jen příliš málo, anebo když několikerym postupem dědickým je usedlost přetížena značnými dědickými podíly, a když v obou případech nejde výjimečně o úrok velmi nízký. V případě prvním je lépe pro něho i pro celek hospodářství národního, uplatní-li hospodář svou podnikavost raději jen pachtováním přiměřeně velkého statku, případu druhému záhodno předejiti tím, že se při častějším postupu dědickém vyměří podíly spoludědiců již s náležitým zřetelem na předechozí zatížení statku tak, aby přejímatel jeho mohl na něm dobře obstarati, tedy mírnou sumou, dlouhodobě a na nízký úrok, ne-li docela bezúročně. Jinak statek nutně upadá, na škodu nejen hospodáře, ale i zadnějších věřitelů, resp. spoludědiců, i celku: Hospodář klesající pod tísní anuit přirozeně nemůže hospodařiti dost

intensivně, jak toho vyžaduje národohospodářský zájem celku. Proto je každé takové držebnostní předložení nejen soukromohospodářsky, ale i národohospodářsky zjevem velmi nevídaným.

Jinak může však držebnostní úvěr být národohospodářsky zdravým, i když soukromohospodářsky jest už nevhodným, totiž tehdy, když sice zmenšuje hospodářův podnikatelský zisk, po případě i odměnu za jeho práci a úrok z vlastního kapitálu, ale když jen ten úvěr umožnil schopnému hospodáři uplatnit se v podniku přiměřeném jeho schopnostem a tak intensivním, že převyšuje dřívější národohospodářský výnos těchže pozemků.

To vše platí i při **pozdějším úvěru zařizovacím**, pokud má taktéž povahu úvěru držebnostního, t. j. pokud účelem jeho je **příkup pozemků** nebo rozšíření obytných nebo hospodářských budov.

Příkup pozemků je soukromo- i národohospodářsky zdravý vždy, když se děje z přebytků vlastního hospodářství nebo z přebytků vlastního kapitálu, po případě z mimořádných přírůstků k němu (dědictvím, odkazem, výhrou a pod.), a když se děje rozumně, t. j. tak, aby hospodářství usnadňoval a nezatěžoval, tedy příkup pozemků výhodných, spíše zaokrouhlujících dosavadní držbu nežli příliš rozptýlených, a ne v takové míře, aby nezbylo dost kapitálu na racionelní, přiměřeně intenzivní obhospodařování celku. Jinak může přílišné ukájení „hladu po půdě“, tedy příkupování jakýchkoliv a jakkoli drahých pozemků za každý volný groš na úkor dostatečného kapitálu provozovacího, být pro soukromé i národní hospodářství škodlivým také, když se obejde bez úvěru. Tím víc ovšem, děje-li se na úvěr, obzvláště pak v naší době poválečné, kde je vůbec značná nouze o kapitál úvěrní, válkou a jejími důsledky silně zdecimovaný, a kde následkem toho úrok silně stoupl.

V takovou dobu je vůbec zemědělský úvěr považlivý i v těch svých druzích, které jsou jinak výhodny. Jeť zemědělství vůbec těžko soutěžit o úvěr s průmyslem neb obchodem, protože zemědělství má v podstatě mnohem delší periodu výrobní a zpravidla i větší risiko jejího zdaru následkem své velké odvislosti od povětrnosti a jiných činitelů přírodních, vůči nimž je člověk bezmocný; nadto pak kromě případů zcela výjimečných jsou podnikatelské zisky zemědělství i v dobách příznivých daleko nižší než podnikatelské zisky průmyslu neb obchodu v době zase jim příznivé. Proto nemůže zemědělství

zpravidla platit bezzávadně tolik procent úroků, jako jich zpravidla bezzávadně snese průmysl neb obchod. Každý podnik v soustavě individualistického hospodaření však může v ý h o d n ě p o u ž í v a t ú v ě r u jen tehdy, když úvěřený kapitál skýtá v podniku tom větší výnos, než co činí úrok z něho se vším příslušenstvím (náklady dluhopisu, vkladu i výmazu, eventuelně správní příspěvek, rentová daň atd., což vše pro dlužníka znamená faktické zvýšení nominální úrokové míry), čili, jak se říkává: když příslušná kapitálová renta činí víc než kapitálový úrok. Protože kapitálová renta v zemědělství je z řečených důvodů (až na případy zcela výjimečné) značně nižší nežli kapitálová renta v průmyslu a v jiných oborech hospodářského podnikání, nemůže zemědělství v dobách nouze o úvěrový kapitál zvítěziti v soutěži oň. Má tedy v takových dobách užívatí úvěru co nejopatrněji, jen pro obory nejvíce rentabilní, nikdy však jako úvěru držebnostního na příkup pozemků. Z těchže důvodů také mnohé dobře vedené úvěrní ústavy odmítají v nynější poválečné době úvěr na příkup pozemků vůbec (v Německu všeobecně).

Měrou ještě zvýšenou platí to ovšem v dobách zemědělské krise, t. j. v dobách, kdy hrubý výnos průměru všech zemědělství v zemi na dosavadním stupni jejich intenzivnosti nestačí ke krytí všech jejich výloh (včetně úrokování a úmoru dluhů) i na zachování přiměřené životní míry pro hospodáře a jeho rodinu, — ať je krise ta způsobována nepřiměřeným snížením cen plodin zemědělských nebo zvýšením některých z těch výloh (mezd, úroků, nákladů dopravních, daní atd.) bez možnosti obdobného zvýšení oněch cen. Takovými zemědělskými krisemi trpí občas těžce každé národní hospodářství a nejednou (jako právě nyní) i hospodářství světové. V takových dobách jest pak každý úvěr držebnostní nejen nezdravý, ale přímo nebezpečný.

Tak zejména i **další držebnostní úvěr na stavby budov**, jak obytných, tak i hospodářských, po případě na přístavby jich. Ve příčině budov obytných platí to bezpodmínečně; tu jest úvěr přípustný jen v případě krajní nouze, když jde o obnovu budov vyhořelých nebo nutnou přestavbu stavení hrozícího zřícením a pod., i má pak povahu úvěru existenčního, svrchu naznačenou. Jinak dlužno takové stavby nebo přístavby prováděti jen z přebytků vlastních, tedy v dobách dobré konjunktury zemědělské nebo z mimořádných přírůstků kapitálových, tak jako

příkup pozemků. Úvěr na to je solidními úvěrními ústavy rovněž právem odmítán.

Jde-li o stavení hospodářská, může mít takový úvěr povahu úvěru víc melioračního než držebnostního.

Meliorační úvěr v nejšířším slova toho smyslu jest tu vždy, když účelem jeho je jakékoliv zlepšení stávajícího hospodářství, tedy také příkup pozemků a jakékoliv zlepšení budov. Ale jako slova „meliorace“ (viz sv. I. této „Učebnice“, str. 225 ss.), užívá se i tohoto pojmu zpravidla jen ve smyslu užším, a to zase dvojím: buď tehdy, když jde o jakékoliv zlepšení takové, které umožňuje skutečné zvýšení výnosu hospodářství, tedy vždy jen o úvěr produktivní, — anebo ve smyslu nejužším: když jde o meliorace vodní, odvodňování nebo zavodňování. Podle krásného spisu Bráfova¹⁾ spočívá zvláštnost úvěru melioračního „v tom, že zápůjčkou meliorační má se docílit a — předpokládajíc správný projekt i náležitě provedení — docílí se zvýšení čistého výnosu příslušných pozemků, budiž si to již pouhým zamezením škodných účinků, jež dosud výnos vůbec zkracovaly, nebo trvalými zařízeními, jež při stejném výnosu hrubém způsobí úsporu výrobních nákladů, anebo konečně úpravami, jež hrubý i čistý výnos pozitivně povznesou“. Jako příklady účelu prvního uvádí Bráf předtím: „ochranné hráze proti zaplavení pozemků, přehraďy údolí a j.“, účelu druhého: „průplav, cesta polní nebo lesní, smyk“ a jako příklady účelu třetího: „odvodňování, zavlažování, scelení atd.“.

Podle platných u nás zákonů o melioračním fondu²⁾ považují se za podniky meliorační, pro něž jedině mohou býti z fondu toho poskytovány podpory nebo zápůjčky, pouze „podniky, jichž účelem jest chrániti nemovité vlastnictví od vodních škod nebo zvýšiti výnosnost pozemků odvodňováním nebo zavodňováním a jichž provedení jest v zájmu veřejném“. Zápůjčky na to mají být bezúročné nebo nejvýš 3% záročné a ve lhůtách splatné. Fond může také na místě svého bezprostředního příspěvku zavázat se k úrokování a splácení příslušné části zápůjček, od jiných k účelům oněm poskytnutých.

Nejpřesněji, ale také nejšířše vymezují pojem melioračního

¹⁾ Meliorační úvěr (Praha 1890), str. 9.

²⁾ Z 30. června 1884, č. 116 ř. z., z 4. ledna 1909, č. 4 ř. z. a z 19. prosince 1919, č. 21 Sb. z. a n.

úvěru stanovy Zemské banky (dříve Zemské banky král. Českého) v Praze³⁾. Tato jediná z našich velkých bank, která zásluhou svého prozřavého tvůrce má poskytování melioračního úvěru přímo ve stanovách určeno za jeden z hlavních svých účelů, má jej poskytovatí „zápůjčkami ke kulturním účelům, zvláště pak k zařízením zavodňovacím a odvodňovacím a vůbec k melioracím polí a luk, k úpravám potoků a řek soukromých a k zařízením na ochranu břehů proti povodním, ke scelování pozemků a zřízení cest, určených k lepšímu používání rolnického majetku, k zalesňování a ke vzdělání i trvalému zúrodnění půdy dosud neplodné, ke zřizování, rozšiřování neb vysušování rybníků, k vysušování močálů a ke zřízení všeho toho, co k podnikům takovým náleží, ke zřízení a rozšíření hospodářských budov, jako skladišť obilních, pak bytů pro hospodářské dělnictvo, k založení zahrad, ovocných sadů, vinic a chmelnic, k zařízením na opatření vody pro hospodářské a domácí potřeby, ke zřízení drah soukromých, zemědělství a lesnímu hospodářství sloužících, ke zřízení vodních drah, pak mostů, zvláště k dopravě plodin a výrobků lesních atd., ke zřízení neb zdokonalení průmyslových závodů, pokud jsou příslušenstvím zemědělských nemovitostí“. Může za tím účelem vydávati „meliorační dlužní úpisy“, slosovatelné a mírně záročné, zápůjčky pak poskytovatí buď v nich nebo v hotovosti, na úrok ne vyšší než z nich platí sama; splatnost má určiti individuálně podle účelu zápůjčky, buď v pevných lhůtách nebo v anuitách. Při určování výšky těchto zápůjček připočítává se k dvěma třetinám obvykle určené ceny dotyčných pozemků ještě polovice obnosu znalecky zjištěného, o který se má cena těch pozemků zvýšiti meliorací⁴⁾.

³⁾ § 13 již v původním znění jejího tvůrce, prof. A. Bráfa (vyhlášeném v čes. zem. zák. z r. 1889 pod č. 34), převzatém do všech úprav pozdějších (v témže zákoníku hlavně č. 5 z r. 1896, č. 58 z r. 1906 a č. 5 z r. 1921).

⁴⁾ V praxi obmezuje se meliorační úvěr Zemské banky téměř výhradně na meliorace vodní a poskytuje se jen družstvům melioračním, zřízených po zákonu č. 71 čes. z. z r. 1870, nebo korporacím veřejnoprávním. Velmi často dávají družstvům tento úvěr zprvu kampeličky se svými ústředími jakožto zatímní úvěr na čtyřletý dluhopis a teprve později se zápůjčka převede na Zemskou banku. Podobně někdy též jiné úvěrní ústavy. — Úvěr na vodní meliorace jednotlivcům, pokud výjimečně provádějí je mimo družstvo, jakož i jiné druhy melioračního úvěru vůbec poskytují se u nás jen tak jako zápůjčky k jiným účelům, zejména ve formě obyčejných dlouhodobých zápůjček hypotekárních, aniž by se vzhledem k melioračnímu účelu skýtal dlužníkovi mimořádné výhody.

Také o každém melioračním úvěru platí přirozeně především ono základní pravidlo o první hospodářské podmínce výhodnosti úvěru vůbec, o němž se svrchu stala zmínka: že kapitálová renta musí být vyšší než úrok s příslušenstvím. Bude tedy meliorační úvěr na novostavby hospodářských budov nebo vůbec na zlepšení jich soukromo- i národohospodářsky rozumný jen tehdy, když se všechny výlohy úvěru kryjí skutečným zvýšením výnosu, tím způsobeným. Protože pak zvýšení výnosu v důsledku meliorací vůbec nastává zpravidla až v příštích letech hospodářských, často teprv po uplynutí řady let, na druhé straně pak zpravidla po řadě let přestává, má úvěr meliorační přirozeně vždy býti dlouhodobý, umořitelný za dobu působivosti dotyčných meliorací, po případě s odložením umořovacích splátek až do počátku té působivosti. Jest spravedливо, aby takovýto úvěr spláceli ti, kdo z něho budou těžiti, tedy po případě také (aneb i pouze) generace příští, ale jen po dobu, pokud účinky meliorace trvají. Proto při úvěru na zlepšení hospodářských budov má úmor spravedlivě nastávat ihned, trvati déle (tolik let, kolik pravděpodobně novostavba vydrží), ale po jisté době se zmenšovati (tedy annuity nikoliv stále stejné, nýbrž postupně menší, spíš určitým procentem ze zbytku kapitálu vyměřené), kdežto při úvěru na meliorace vodní bylo by naopak na místě odložit počátek úmoru na několik let, tak aby hospodář v prvních letech, kdy meliorovaná půda teprv se přetvořuje, většího výnosu ještě nedává, ba často ještě potřebuje víc provozovacího kapitálu než dříve, nemusil ztenčovati tento svůj kapitál annuitami. (V praxi se to u nás dosud neděje.)

Úvěr na meliorace vodní bude arci jen potud úvěrem zařizovací, pokud slouží k pořízení dlouhotrvajících zařízení, jako jezů, kanálů a stok, drenáží a pod. Pokud se ho používá k pouhému udržování těchto zařízení v dobrém stavu, k čištění zavodňovacích neb odvodňovacích kanálů a stok neb pod., tvoří již část úvěru provozovacího, i má pak ovšem také jeho vlastnosti i náležitosti (viz níže).

Totéž platí také o každém jiném úvěru melioračním v širším slova smyslu, který slouží jinému krátkodobému, bezprostředně působivému zlepšení zemědělského hospodářství. Tak zejména, uzná-li se za meliorační úvěr zápůjčka na vydatné, třeba mimořádné vyhnoujení půdy, zejména umělými hnojivy, její povápnění, povážení jinými živinami a pod.

Na přechodu mezi krátkodobým provozovacím a dlouhodobým zařizovacím úvěrem jest konečně takový úvěr meliorační, jenž slouží k rozhojnění a zlepšení živého nebo mrtvého inventáře hospodářství, tedy nákupu většího množství nového dobytka (zejména pro výměnu dosavadní rasy za výhodnější), zavedení mlékařství neb výkrmu na žir ve velkém a pod., anebo nákupu nových velkých strojů, traktorů, parních mlátiček atd. Obojí uznává se za úvěr meliorační jen tehdy, když svým rozsahem přesahuje meze normálního obnovování a doplňování živého nebo mrtvého inventáře. Směřuje — tak jako jiný úvěr meliorační — k z i n t e n s i v n ě n í hospodářství, a to zintenzivnění ihned působivému, ne sice jen na jeden nebo několik málo let, jako při zmíněném melioračním mimořádném vyhnoujení, povápnění nebo povážení půdy, ale také ne na celá dlouhá desetiletí, po případě až po letech počínající, jako při dlouhodobých melioracích dříve dotčených. Proto může takovýto úvěr být uzavřen buď jako úvěr osobní, splatný však teprve po několika letech, po případě v několika ročních splátkách, anebo jako krytý úvěr dlouhodobý, ale s přiměřeně mnohem menší řadou annuit než při jiném dlouhodobém úvěru. Úvěr tento tedy snese poměrně vyšší úrok i větší, ale kratší splátky.

Chceme-li takovýto úvěr posouditi s hlediska soukromého i národního hospodářství, musíme rozlišiti jednak doby nouze o kapitál vůbec od dob, kdy je kapitálu s dostatek, po případě nadbytek, jednak doby neb země, kde zemědělství je v krizi, od dob a zemí, kde se mu dobře daří.

V dobách, kdy jest o kapitál vůbec nouze a následkem toho jest možno získat jej úvěrem jen za těžkých podmínek, zejména na úrok značně vysoký, není zintenzivňování zemědělských podniků na úvěr ani pro hospodáře sama, ani pro národní hospodářství výhodno, nežli za zcela mimořádně příznivé konjunktury pro kapitálově intenzivní odvětví zemědělství. I tu je však vždy na pováženu uzavíratí zápůjčky na to jako dlouhodobé, není-li tu možnost snížití úrok v budoucnosti; neboť těžko se dá předpokládati, že taková konjunktura potrvá, a když odpadne nebo se i změní v dočasnou krizi, nebo když je podnik třeba v jiných oborech hospodářství postižen živelnými nebo jinými nehodami, může břemeno z takového zintenzivnění úvěrem vzniklé státi se nesnesitelným a vésti buď k poklesu

i pod původní stav intensity (k nucenému odprodeji všeho možného, i kmenového stavu dobytka i strojů atd., jen aby se mohla dodržeti annuita), neb i k úplné zkáze podniku.

Tytéž účinky hrozí z takového úvěru při drahotě peněz ve všech ostatních případech hned od počátku: Není-li tu zvlášť výhodná, pravděpodobně též trvalejší konjunktura pro intenzivní zemědělství, vede zintensivňování jeho úvěrem zpravidla záhy naopak k jeho zextenzivnění neb i úpadku. Pro národní hospodářství jako celek hrozí tu tedy ztráta jako při každém zextenzivnění dosavadního zemědělství, ale mimo to i tím, že se na účel národohospodářsky pasivní vyplývá část národního kapitálu, jehož se mohlo a v době nouze oň také mělo užití produktivně v oborech jiných.

Je-li naopak volného kapitálu v zemi nadbytek neb aspoň s dostatek, takže možno takovýto meliorační úvěr na zintensivnění hospodářství dostati za podmínek velmi mírných neb aspoň takových, že mohou být pravděpodobně kryty zvýšeným výnosem i v letech jen průměrně pro zemědělství výhodných, dlužno úvěr ten s hlediska jak soukromohospodářského tak i národního hospodářství vítati vždycky, vyjímaje doby zemědělské krise. Mnozí sic i v takové době kritické vidí pomoc právě jen v kapitálovém zintensivnění hospodářství, i když se děje úvěrem. Ale opatrní rádcové (na př. prof. Dr. Fritz Beckmann) důtklivě varují před touto cestou, ukazujíce přesvědčivě, že v době krise nutno se co možná varovat každého úvěru, i melioračního, hledět všemožným uskrovněním, po případě i dočasným zextenzivněním převést hospodářství přes doby krise a jen úsporami z vlastního výnosu, bez úvěru, poněmáhle zase je zintensivňovati. A je to správné. Neboť v době zemědělské krise není možno rozumně počítati, že výnos hospodářství snese jakékoliv další zatížení jakýmkoliv, třeba i mírným úrokem takových melioračních zápůjček. Výjimku možno připustiti jen tehdy, když jde o hospodářství dosud dluhy nezatížené nebo jen zcela nepatrně zatížené, pracující dosud téměř jen vlastním kapitálem, a když jde o krisi spíš jen částečnou, nezasahující všechny obory zemědělství. Tu může schopný zemědělec dočasným vzdáním se zúrokování vlastního kapitálu získati i při kriticky nízkém výnosu hospodářství dosti prostředků na zúročení vypůjčeného nového kapitálu, pomocí jehož své hospodářství vydatně zinten-

sivní, zejména převede na obory krisi dosud nedotčené (na př. intenzivní mlékaření, po př. chov vepřů ve velkém a pod.). —

Každá řádná zemědělská meliorace má pro celek národního hospodářství přirozeně velkou cenu, mnohdy větší než pro soukromé hospodářství dotyčných zemědělců samých, neboť zvyšuje produktivitu vždycky, rentabilitu však ne ve všech případech a ne vždy měrou odpovídající zvýšeným nákladům i starostem. Proto je přirozeno, že zájem celku žádá podporu meliorací i úvěru melioračního též z prostředků veřejných. Zákonodárství podporuje tento druh úvěru stanovením různých výhod proň (jistá přednost melioračních pohledávek hypotekárních před dluhy jinými, výhodnější stanovení ceny hypoteky při určování sirotčí jistoty těchto pohledávek, úlevy poplatkové atd.) i zakládáním fondů a ústavů pro úvěr ten — sám nebo ve spojení s jinými národohospodářsky důležitými druhy úvěru — z prostředků veřejných. Přirozeně skýtá se tu meliorační úvěr za podmínek zvláště příznivých, ale vyhrazuje se pak ovšem také dozor veřejnoprávních orgánů nad jeho využitím. V zájmu celku dlužno arci vše to vítati; umožňujet to řádné provádění meliorací, zejména velikých meliorací vodních, i v takových případech, kde by jinak pro příslušný náklad nebo pro pochybnou rentabilitu, po případě rentabilitu teprve příliš pozdě nastávající, soukromý hospodář se k nim nikdy neodhodlal a s hlediska soukromohospodářského ani dobře nemohl odhodlati. Bohužel omezily se řečené výhody namnoze (také u nás dosud) jen na meliorace vodní; byly by jistě oprávněny též při úvěru na jiné opravdové meliorace svrchu zmíněné, pokud jsou národohospodářsky cenné. —

Velmi opatrně dlužno konečně postupovati také při posuzování zemědělského úvěru **provozovacího**. Potřebuje ho zemědělec i v poměrech normálních relativně spíš nežli průmyslník neb obchodník, protože jeho výrobní období je zpravidla mnohem delší. Svoji výrobu rostlinnou sklízí u nás hospodář velkou většinou pouze jednou v roce, a také chov dobytka dává mu podstatnou část výnosu — telata, kůzlata, prodej jatečného dobytka vůbec — jen v dlouhých periodách. A přece potřebuje k řádnému, zejména pak k náležitě intenzivnímu hospodaření provozovací kapitál téměř neustále: na výživu vlastní i své rodiny i dělnictva, na mzdy, na mnohá krmiva i hnojiva, na opravy a doplňování inventáře atd. Zemědělec - začátečník, který všechen svůj volný kapitál spotřeboval na získání statku

a inventáře nebo si snad již i na to musil vypůjčiti, potřebuje nutně ještě provozovacího úvěru na dobu do zpeněžení první sklizně. Nutně ho potřebuje také v pozdějších letech, jestliže výnos předchozí periody následkem panující neúrody, nemocí dobytky nebo jiných nehod nestačí, aby po úhradě všech provozovacích výdajů téže periody (počítaje v to arci též zúrokování i splacení provozovacího úvěru pro ni uzavřeného a po případě též úroky a úmor všech jiných dluhů) zbylo ještě dosti provozovacího kapitálu na celou periodu příští.

Kromě obojího tohoto provozovacího úvěru, ježž možno nazvati normálním, potřebuje někdy zemědělec ještě provozovacího úvěru mimořádného, totiž tehdy, když následkem nepříznivého stavu cen hlavních jeho produktů má potřebu počkatí s prodejem jich do doby příhodnější.

Přirozeně má také zemědělský úvěr provozovací povahu úvěru krátkodobého a osobního. Jenomže lhůty jeho jsou ve většině případů delší než při provozovacím úvěru průmyslovém a jiném: U tohoto při mnohem kratších periodách výrobních se provozovací kapitál do roka několikrát obrátí a úvěr provozovací může se záhy splatiti z výtěžku prodeje výrobků, ba často již i z jeho čistého výnosu, — u zemědělství je to však zpravidla jen jednou v roce po zpeněžení hlavních produktů celoročních, neboť výnos produktů mezitímních (jako jsou na př. mléko, máslo, drůbež, některé rané plodiny) zpravidla je spotřebován na běžné výdaje a tedy nejvýš jenom zmenšuje potřebu provozovacího úvěru.

Již z této poměrně delší doby, na kterou zemědělství potřebuje provozovacího úvěru, vyplývá, že zemědělec může tu použití úvěru směnečného, výhodného rychlostí a jednoduchostí své formy i svou láci (poplatky atd.) jen řídkěji než průmyslník a p.; a použije-li ho přece, musí jej zpravidla několikrát obnovovati, čímž se mu úvěr ten přirozeně zdražuje. Také jinak se pro většinu zemědělců směnečný úvěr nehodí a nedoporučuje, hlavně proto, že většina jich si při svém způsobu mentality, staletou tradicí v nich zakořeněném, dobře neuvědomuje následky opomenutého včasného zaplacení neb obnovení směnky, často ho skutečně opomene a následky toho pak převažují výhody lacinějšího jinak úvěru směnečného proti úvěru na dluhopis.

Tento je pro zemědělece výhodnější potud, pokud se v dluhopisu hned najednou stanoví přiměřeně delší doba splatnosti, po

případě v několika dobře uvážených lhůtách, dále pokud úrok není vyšší než obvyklý úrok směnečný a pokud věřitel nežádá hypotekárního zajištění své pohledávky. Toto zajištění nejen že svými výhodami a poplatky silně zdražuje úvěr, ale i svádí k tomu, aby dluh, když už jednou je v pozemkových knihách, nebyl splacen z výtěžku příslušné hospodářské periody, jak se na provozovací úvěr sluší, nýbrž zůstal v knihách jako dluh dlouhodobý, zatížil tedy neprávem i periody další a nabyl neprávem vlastností úvěru držebnostního neb i spotřebního.

Neboť spotřebním se v podstatě stává často i úvěr původně provozovací neb i meliorační, nejen tenkrát, když se peněz pod záminkou takového produktivního úvěru získaných použije ve skutečnosti jen k účelům spotřebním (zejména luxusním), ale i tehdy, když se peněz tak vypůjčených sic užije přímo pro účely výpůjčky (na př. pro nutné normální doplnění nebo meliorační rozmnožení živého nebo mrtvého inventáře), ale za to se zase k účelům neproduktivním neb i luxusním (na př. na hazardní hru v karty nebo ke koupi zbytečného auta) použije i té části výnosu hospodářství, která měla sloužit onomu normálnímu doplnění inventáře, ke splacení provozovacího úvěru té periody atd.

Nejvýhodnější formou provozovacího úvěru jest tedy pro zemědělece dluh na běžný účet čili kontokorrentní u solidního úvěrního ústavu; pro malé a střední statky v našich poměrech hlavně u drobných úvěrních ústavů místních, zejména raiffeisenek čili kampeliček, jež poměry svých členů dobře znají i mohou tedy nejspíše zemědělci půjčit na pouhý běžný účet částky přiměřené, jemu dostačující, za podmínky nejvýhodnějších, zároveň pak mohou nejspíše kontrolovati způsob použití zápujčky a vyvoditi (výpovědí atd.) důsledky z přímého nebo zakrytého zneužití povoleného úvěru k účelům jiným. Bohužel nemívají však všechny kampeličky dosti prostředků, aby mohly v době, kdy téměř všichni členové mají současně potřebu provozovacího úvěru, všem dostatečně vyhověti; nadto pak nedopouštějí stanovy jich, dosud u nás obvyklé, půjčovati na úvěr nekrytý (nebo jen směnečný) vůbec. Pokud tedy naše kampeličky již výjimečně poskytují kontokorrentní úvěr provozovací, činí tak zpravidla jen v mezích krytých obvyklým čtyřletým dluhopisem.

Vedle kampaňiček měly a mohly by zemědělcům poskytovat provozovací úvěr na běžný účet hlavně o k r e s n í h o s p o d á ř s k é z á l o ž n y (v Čechách), resp. kontribučenské záložny (na Moravě) a kontribučenské peněžní fondy (ve Slezsku). V praxi se tak již dosti zhusta děje, ale i tu žádává se krytí takového úvěru, zpravidla směnkou.

Nejčastěji poskytují zemědělcům aspoň část normálního provozovacího úvěru na běžný účet družstva (zejména skladištní), cukrovary, pivovary, lihovary a pod., dávající jim na úvěr umělá hnojiva, semena, mláto atd. nebo peněžité zálohy, proti súčtování po žních, po dodání cukrovky, ječmene, chmele, brambor atd.

Nezvyklou formu provozovacího úvěru zemědělského doporučuje prof. A e r e b o e⁵⁾: Uznává za ideál zemědělského úvěru vůbec úvěr poskytovaný v zástavních listech, doporučuje, aby si zemědělec v nich vypůjčil víc než potřebuje pro účely dlouhodobé, a pak si ponechal zbytek v bance jakožto záruku pro úvěr provozovací nebo si provozovací kapitál opatroval přímo postupným prodejem jich. Závadou tu asi zpravidla bude, že zemědělec jen zřídka dostane úvěrem v zástavních listech víc než co nutně potřebuje pro účely dlouhodobé.

Zvláštní povahu i důležitost má zemědělský provozovací úvěr mimořádný, nutný v případě svrchu naposled uvedené: když má zemědělci umožnit další provozování živnosti i bez prodeje hlavních plodin hned po sklizni, jsou-li ceny jich v tu dobu příliš nízké a je-li naděje, že později stoupnou. Protože tu jde zpravidla nejen o další výživu rodiny, dělnictva atd., ale i o splacení provozovacího dluhu v tu dobu dospívajícího, jest tu zpravidla potřeba úvěru značnějšího a na delší dobu uzavřeného než při jiném úvěru provozovacím. Proto zde jen výjimečně stačí úvěr osobní; zpravidla žádá věřitel větší záruku. Protože však tu nejde o dluh dlouhodobý, není radno aniž je nutno dávat v zástavu nemovitosti; žádá se tudíž buď ručitel zvláště dobrý i tam, kde dlužník sám pro normální provozovací úvěr se považuje za dosti „dobrého“ i bez ručitele nebo jen s ručitelem slabším, anebo ještě spíš (už pro obtíže, opatřit si takového zvlášť dobrého ručitele za takovéto dluhy) žádá se dobrá zástava ruční. Tou je nejpřirozeněji sama zásoba sklizených plodin, jichž pro-

⁵⁾ Friedrich Aereboe, Agrarpolitik (Berlin 1928) str. 493.

dej má tak býti odročen. Protože pak plodiny ty, ponechané u dlužníka, byly by zástavou velmi slabou, věřitel sám pak by je do své držby a svého opatrování přirozeně jen zřídka mohl i chtěl převzít, vytvořil novodobý život veřejná skladiště a skladištní družstva, jež plodiny ty za mírné poplatky přijímají do držby i opatrování a vystavují na ně skl a d n í l i s t y či v a r r a n t y, pomocí jichž pak je možno plodinami těmi právně disponovat i dávat je v zástavu bez hmotného převodu do držby věřitelovy. Jest tedy pro úvěr tohoto druhu nejpřirozenější a nejvýhodnější formou zápůjčka krytá skl a d n í m l i s t e m na příslušné plodiny (není-li ovšem poskytnuta skladištním družstvem samým jen na běžný účet). Bohužel nejví naši zemědělci, zvláště malí a střední rolníci, dosti porozumění a důvěry pro tuto formu úvěru; bankovní ráz a formy úvěru varrantního, jakož i požadavky s ním spojované (podpisy na varrantech) jsou tu namnoze překážkou žádoucího jeho rozšíření.

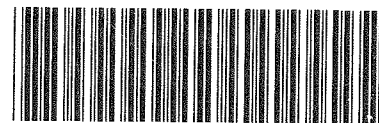
Ježto prodej hlavních výsledků práce zemědělcovy pod slušnou cenou jest ochuzením nejen zemědělce sama, ale i celého národního hospodářství, jest poskytování úvěru posléz zmíněného, jenž má tomuto ochuzení zabránit, dojísta též zájmem veřejným. Proto je tu na místě nejen všemožné usnadňování jeho vlivem zákonodárství i veřejné správy, ale i poskytování levného úvěru tohoto druhu z prostředků veřejných, — podobně jako k účelům melioračním.

(Bližší viz v dalších statích: O věřitelích zemědělského úvěru a o dosavadní historii zemědělského úvěrnictví u nás. Ve zvláštní stati pojedná se též o zvláštěnostech zemědělského úvěru hypotekárního).

REV15

Printed

ÚK PrF MU Brno

3129S35514